

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882 Cilt | Volume: 4 Sayı | Issue: 2 Aralık | December 2022

**Fatih Yücel, Zeydiyye ve Fıkıh Usulü- Kaynak Kavramı (Edille-i Şer'iyye) Bağlamında
Bir İnceleme, Fecr Yayınları, Ankara, 2022**

Fatih Yücel, *Zaydiyya and Usul al-Fiqh- A review in the context of the concept of source (Adille-i Sher'iyye)*,
Fecr Publicatin, Ankara, 2022

Değerlendiren /Reviewed by

Muhammed Emin Kızılay | <http://orcid.org/0000-0002-2082-0597> | eminkizilayzade@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Balıkesir, Türkiye
Assist. Professor, Bandırma On Yedi Eylül University, Islamic Sciences Faculty, Department of Basic Islamic Sciences,
Balıkesir, Türkiye

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi | Date Received: 07.12.2022

Kabul Tarihi | Date Accepted: 22.12.2022

Yayın Tarihi | Date Published: 31.12. 2022

Atıf | Citation: Kızılay, Muhammed Emin. "Fatih Yücel, Zeydiyye ve Fıkıh Usulü- Kaynak Kavramı
(Edille-i Şer'iyye) Bağlamında Bir İnceleme, Fecr Yayınları, Ankara, 2022.". *Turkish Journal of Shiite Studies*
4/2 (Aralık 2022): 339-345.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve
çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanır.

Copyright & License: The authors own the copyright of their work published in the journal and
their work is published under the **CC BY-NC 4.0** license.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> mailto: turkishshiiestudies@gmail.com

Abstract

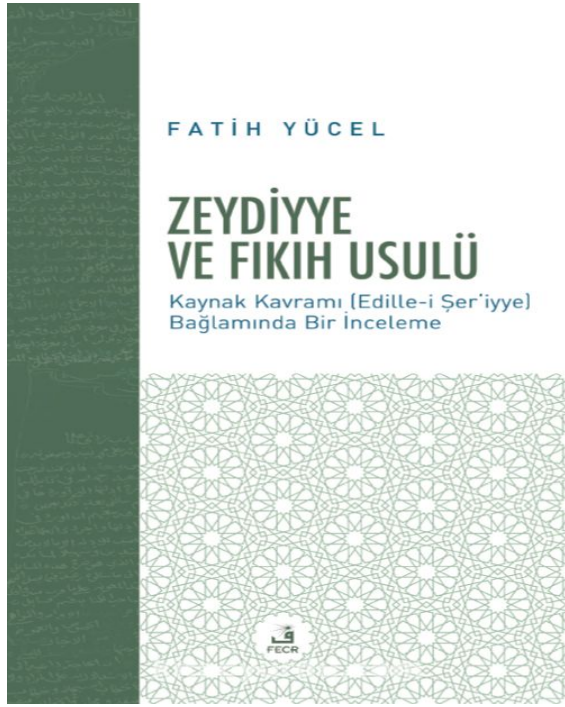
The fiqh method has a special position in Islamic sciences. The reason for this is that it gives fiqh a systematic and consistent structure. It is also to determine the rules of method in accordance with the rules of kalam. In this respect, the subjects of the method of fiqh are intertwined with the subjects of creed, especially with the method of *mutakallimin*. For this reason, the position in the creed also affects the method of fiqh. In the Shiite sects, this situation is especially apparent in the source/*dalil* issues of the fiqh method. The reason for this is the effort to put the innocent imam or imams ahead of other mujtahids. It is possible to see the Shiite understanding of the source in Zaydiyya, which is seen as the closest to the Sunni schools among the Shiite groups. For this reason, Zaydiyya's understanding of the source has an important position in terms of seeing where it stands on the Shiite-Sunni axis. *An Investigation in the Context of Zaydiyya and Fiqh Method-Source Concept (al-adilla al-shariyya)*, written by Fatih Yücel, deals with an important issue in terms of seeing this place. In addition, the fact that Zaydiyya is accepted as the official sect in Yemen makes the study extremely important.

Keywords: Zaydiyya, Fiqh Method, Source, Quran, Sunnah.

Öz

Fıkıh usulü, İslami ilimler içerisinde özel bir konuma sahiptir. Bunun sebebi, fıkıhı sistematik ve tutarlı bir yapıya kavuşturmasının yanı sıra usulî kaidelerin de kalam kaidelerine uygun olarak belirlenmesidir. Özellikle mütekellimin metodunda fıkıh usulünün konularıyla itikadi konuların içi içe girdiği görünmektedir. Bu sebeple itikattaki pozisyon, fıkıh usulünü de etkilemektedir. Şîî mezheplerde ise itikadi konular özellikle fıkıh usulünün kaynak/delil konularında karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni masum imam veya imamları diğer müçtehitlerin önüne geçirme gayretidir. Şîî gruplardan Sünnî ekollere en yakını olarak görülen Zeydiyye'de de kaynakla ilgili Şîî yönelimi görmek mümkündür. Zeydiyye'nin kaynak anlayışı, Şîî-Sünnî ekseninde durduğu yeri görmek açısından önemli bir konuma sahiptir. Fatih Yücel tarafından kaleme alınan *Zeydiyye ve Fıkıh Usulü- Kaynak Kavramı (Edille-i Şer'iyye) Bağlamında Bir İnceleme* adlı eser, bu yeri görmek açısından önemli bir konuyu ele almaktadır. Ayrıca Zeydiyye'nin Yemen'de resmî mezhep olarak kabul edilmesi de çalışmayı son derece önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Fıkıh Usulü, Kaynak, Kur'an, Sünnet.

Değerlendirmeye konu olan eser, yazarın 2008 yılında tamamladığı doktora tezinin gözden geçirilerek yayımlanmış hâlidir. Siyasi/itikadi bir mezhep olan Zeydiyye, tarihî süreçte bir devletin resmî mezhebi olması ve hâlen daha Yemen'de birçok müntesibinin bulunması açısından İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle siyasi bir yanı olması ve günümüzde dahi Yemen'de varlığını sürdürmesi, mezhep hakkında menfi veya müspet birçok hatalı bilginin yayılmasına sebebiyet

vermektedir. Hem bu bilgilerin sınanarak birincil kaynaklardan sahih bilgiye ulaşmayı hem de hakkında ilmî çalışmaların sınırlı olduğu Zeydiyye mezhebini fıkıh usulü üzerinden ele almayı hedefleyen çalışma, bu açıdan dikkat çekicidir.

Yücel'in çalışması giriş ve sonuç bölümlerinin arasında üç bölümden oluşmaktadır. Girişten önce önsözde verdiği bilgiler de dikkate şayandır. Yazar, çalışma esnasında Yemen'e gitmiş ve orada konu ile alakalı akademik ve ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun semeresi olarak hem yazma hâlindeki klasik Zeydî eserlere ulaşmış hem de çağdaş Zeydî ilim adamlarıyla doğrudan görüşme fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte yazma birçok eserin ülkemize getirilmesine de öncülük etmiştir. Yine burada çalışmayı kaynak kavramı ile sınırlandırdığını, bütün bir usulü görmeyi hedeflemediğini belirtmiştir. Doğrusu tüm Zeydî usul anlayışını tek bir çalışmanın konusu yapmak da makul değildir. Bunun yerine bütün bir Zeydî usulünü tarihî serencamı ile birlikte görebilmek adına konunun sınırlandırılmasının yerinde bir karar olduğu söylenebilir.

Giriş bölümünde Zeydiyye mezhebi hakkında genel bilgiler verilmekte, mezhebin kurucusu Zeyd b. Ali (ö. 122/740) ve sonraki süreçte Zeydî usulü ile ilgili tarihî ve doyurucu bilgiler aktarılmaktadır. Burada Zeydiyye'nin günümüzde hâlen hayattar bir mezhep olması, fıkının bir usule sahip olmasına bağlanmış ki aslında bu, tüm mezhepler için geçerli bir durumdur. Zira usul, mezheplerin tutarlılığını ve böylece aklileşmesini sağlamaktadır. Zeydiyye mezhebin ilk asırlarında gerek Hanefilerle gerekse Mutezilî usulcülerle bağlantı kurmasına değinilmektedir. Zeydî metinler aracılığıyla Mutezilî usulcülerin eserlerinin günümüze ulaşmasında büyük etkisi olduğu bilgisi de dikkat çekicidir. Zeydiyye içerisinde usul yazımı ilk

olarak hicrî beşinci yüzyılda başladığından yazar bu dönemden önceki usulî görüşleri “tahriç” metodu ile fūrû-i fıkıh eserlerinden elde etmeye çalıştığını, usule ait ilkelerin fūrudaki karşılıklarını görmek için de “örnekleme” tekniğini kullandığını ifade etmektedir. Çalışmanın geneline bakıldığında yazarın her iki tekniği de başarı ile kullandığı, fūrû-usul ilişkisini dikkate alarak mezhebin usul anlayışını sahih bir şekilde yansıtmaya gayret ettiği görülmektedir.

Birinci bölümde kaynak kavramı üzerinde durulmakta ve bunun İslam hukukunda delil kavramına denk geldiği bilgisine yer verilmektedir. Dolayısıyla eserin konusu, edille-i şer’iyye başlığı altındaki kitap, sünnet, icmâ’, kıyas, istihsan gibi delillerdir. Kitabın başlığında da kavram ifadesinden sonra parantezle edille-i şer’iyye kavramına yer verildiğini görmekteyiz. Bu bölümde tek tek kaynaklar (deliller) ele alınmadan önce genel olarak mezhebin usul tarihi; ilk dönem, kelim tesirindeki dönem, klasik tasnif dönemi ve çağdaş dönem şeklinde devirlere ayrılmakta ve her devir ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Her başlık altında kitap, sünnet, icmâ’ gibi deliller de ayrı ayrı ele alınmaktadır. Bu delillerin hem sonraki bölümde detaylıca ele alınması hem de her bir devir başlığı altında müstakil birer “kitap”, “sünnet” başlıklarının bulunması ilk bakışta okuyucu için kafa karışıklığına yol açabilmektedir. Böylece her devrin mezkûr delillere bakış açısı ortaya konmak istenmişse de bazı yerlerde tekrara düşülmüştür. Örneğin Kur’ân’ın Hz. Peygambere indiği şekliyle korunup aktarıldığı ile ilgili görüş, birinci bölümde ilk dönemin “kitap” anlayışı içerisinde, aynı bölümde kelim etkisindeki dönem başlığındaki “kitap” alt başlığında ve nihayet ikinci bölümde yine “kitap” başlığında tekrarlanmıştır. Bunun yerine sonraki bölümde her bir delil ele alınırken kronolojik olarak her devrin özgün fikirleri vurgulanabilirdi. Bununla beraber yazarın Zeydî usulünde kullandığı bu dönemlendirme son derece önemli olmakla beraber “dönemlendirmenin” bir teklif olarak sunulup çalışmaya kazandırdığı olumlu yönlerin aktarılmasıyla iktifa edilebilirdi.

İkinci bölümde ise “Zeydî usulündeki asli kaynaklar (deliller)” başlığı altında kitap ve sünnet ele alınmaktadır. Kitap deliline bakıldığında en göze çarpan husus, Zeydîlerin Sünnî düşünce ile aynı noktada oldukları hatta bu konuda müfrit Şîa fırkalarına şiddetle karşı çıktıkları bilgisidir. Zeydîlere göre Kur’ân Hz. Peygamber’e indiği şekliyle korunmuş ve aslına uygun olarak aktarılmıştır. Bu nedenle Hz. Ali’nin imametinde delalet eden ayetlerin Kur’ân’dan çıkarıldığına dair iddialara karşı çıkmışlardır. Burada dikkate değer bir diğer husus da Zeydî usulcülerin kendi dönemlerinde Kur’ân ile ilgili fikrî tartışmaları eserlerine yansıtma şeklindedir. Örneğin Haşviyye’nin iddiasına göre, Kur’ân’da birtakım manası olmayan ayetler bulunmaktadır. Zeydî usulcülere göre böyle bir iddia Allah’ın hitabına çirkinliğin katılması demektir ki Allah kelamı için böyle bir şey söz konusu değildir. Bu ve benzeri konulardan hareketle yazar, Zeydî usulcülerin eserlerinde kelami konulara yer vermeleri sebebiyle usul ilmine yeterince katkıda

bulunamadıkları kanaatindedir. Fakat usul ilminin gelişim süreci dikkate alındığında bu ilmin zamanla amelî konuların tutarlılığını sağlamaktan çok daha ileri gittiği görülecektir. Kalam, hatta felsefe ve mantık ilmine dair kavram ve konular zamanla usul-i fikhın konusu hâline gelmiştir. Böylece usul-i fikhın sadece fikhın değil İslami ilimlerin tamamının metodolojisi olması hedeflenmiştir. Dolayısıyla Zeydî usulcülerin eserlerinde kelami konulara girmeleri sebebiyle usul ilmine kendilerinden beklenen katkıyı yapamadıkları yönündeki eleştiri isabetli görünmemektedir.

Bölüm içerisinde Zeydî usulcülerin birçok hususta Sünnî ekoldeki çeşitli mezheplerle fikir birliği içinde olduğunu ifade eden yazar, buna dair detaylı bilgiler aktarmaktadır. Örneğin sünnetin Kur'ân'a göre konumu noktasında Sünnî ekoller ile aynı görüşte olduklarını dile getirmektedir. Yazar bunu, Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû'* adlı eseri başta olmak üzere Zeydî hadis literatüründeki rivayetlerin Sünnî rivayetlerle benzer olmasına ve Zeydîlerin Sünnîlere ait rivayetleri kullanmasına bağlamaktadır.

Sünnet konusunda dikkat çeken bir diğer husus ise Zeydîlerin Ehl-i beyt tarikli rivayetleri incelemeleridir. Yine bu bölümde Zeydiyye'nin hadis kriterleri ile ilgili detaylı bilgiler, Zeydî âlimlerin hem fûrû hem de usul eserlerinden yararlanılarak aktarılmaktadır. Sadece aktarımla da yetinilmemekte, usul-fûrû uyumsuzlukları da dikkatli bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca klasik eserlerle yetinilmemiş, çağdaş dönemdeki Zeydî usulcülerin görüşlerine de yer verilmektedir. Örneğin yazar, haberlerin Kur'ân'a arz edilmesi meselesinin ilk dönemde vurgulandığını, sonraları bu vurgunun azaldığını, fakat çağdaş Zeydî usulcülerde akla daha fazla öncelik tanındığını hadislerin kabulü için Kur'ân'a arzın vazgeçilmez bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Bunu, özellikle modernizmin etkisiyle İslam coğrafyasındaki reflekslerden biri olarak görebiliriz.

Üçüncü bölümde ise tâlî kaynaklar nakle ve akla dayanan şekilde alt başlıklara ayrılmış, nakle dayanan tâlî kaynaklar icmâ', Ehl-i beytin icmâ', Hz. Ali'nin içtihatları, kıyas, sahâbî kavli (içtihadı) ve şer'u men kablenâ; akla dayanan tâlî kaynaklar ise istihsan, ıstışâb, maslahat-ı mürsele ve akıl olarak sıralanmıştır. Mezhebin icmâ' anlayışını detaylı olarak ele alan yazar, itratın icmâ' olarak adlandırılan Ehl-i beyt müçtehitlerinin icmâ'ını kabul eden Zeydiyye'nin Medinelilerin icmâ'ını, ümmetin sadece bir kısmının icmâ'ı olması sebebiyle kabul etmemelerini bir çelişki olarak sunmaktadır. Bunun dışında Sünnî usulcülerin icmâ' anlayışı ile çok fazla farklılıkları olmadığını da eklemektedir. İtratın icmâ'ı ise başlı başına önemli bir husustur. Zira usule ait bir konu olmaktan çok siyasi ve itikadi bir tarafı olduğu açıktır. Bu önem sebebiyle yazar da itratın icmâ'ına ayrı bir başlık ayırarak konuyu eleştirel bir gözle etraflıca tartışmakta ve Zeydiyye'nin bu konudaki görüşlerine yer vermektedir. Zeydî usulcüler icmâ'ın bu türünü meşru bir zemine oturtmak için Ehl-i beytin masumluğunu ve Ehl-i beytin sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma ve ikisinden olan çocuklarını kapsadığını ispata çalışmışlardır.

Bu kapsamda Ahzâb Suresi 33. ayette geçen Ehl-i beyte yönelik ifadeleri ve Sünnî kaynaklarda yer alan pek çok hadis rivayetini delil olarak göstermişlerdir. Ayet ile ilgili argümanlarını değerlendiren yazar, Zeydîlerin birçok noktada birbirlerini destekledikleri Mutezile âlimlerinin de bu ayeti Sünnîlerin görüşüne uygun şekilde yorumlamalarına dikkat çekmektedir.

Tüm bunların yanında ayetin siyak ve sibakından hareketle ayetteki Ehl-i beyt tabirinin sadece Hz. Ali ve Hz. Fatıma ile soylarına hasredilemeyeceği ve ayette onların masum olduklarını gösteren herhangi bir karine bulunmadığı ifade edilmektedir. Diğer haberleri de değerlendiren yazar, Zeydiyye'nin kullandığı bu haberlerin ya zayıf olduğunu veya metnin zorlama yorumlara tabi tutulduğunu belirtmektedir. Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki Zeydî usulcüler itratın icmâ'ını siyasi ve itikadi konuları gereği usuli bir zemine oturtmaya çalışmaktadırlar. Bunun en net göstergelerinden biri de itratın icmâ'ının fûru'a yansıyan dikkate değer bir yanının olmamasıdır. Hz. Ali'nin içtihatları konusunda ise Zeydiyye'nin, onun masum olduğunu kabul etmekle birlikte on iki imamın masumiyetini kabul etmeyerek Caferîlerden ayrıldığı görülmektedir. Bunun usulî temelini oluşturmak için getirdikleri delilleri değerlendiren yazar, bunların Hz. Ali'nin faziletini ortaya koyan haberler olduğu ve masumiyetine dair delil olmadıkları kanaatine varmıştır. Naklî ve aklî diğer kaynakları da etraflıca tartışıp ele alan yazar, konu ile alakalı yanlış kanaatlere de değinmektedir. Zeydî usulü ile alakalı doğru bir tablonun çizilmesi için bu, son derece önemlidir. Özellikle Ebû Zehre'nin Zeydiyye ile alakalı eserlerinden hareketle, birçok yorum ve tespitini eleştirmektedir.

Sonuç kısmında yazar, çalışmanın genel bir özeti ile birlikte ulaştığı özgün sonuçları da zikretmektedir. Buna göre Zeydiyye'nin Ehl-i Sünnet'e en yakın Şîf ekolü olduğu yargısı en azından usul açısından doğrulanmaktadır. Ayrıca Zeydî usulcüler, özgün bir mezhep olmakla birlikte gerek siyasi ve itikadi saiklerle gerekse bazı kavram ve kaynakları kendilerine mal etmeksizin başka ekollerden almaları sebebiyle kimi yerlerde tutarsızlığa düşmüşlerdir.

Eser, Zeydiyye ile alakalı çalışmaların sınırlı olması sebebiyle özellikle mezhep üzerine çalışma yapacak akademisyenler ve öğrenciler için bir başvuru kitabı sayılacak özelliklere sahiptir. Bir fıkıh usulü çalışması olmasının yanında usulün itikadi konularla olan bağlantısı sebebiyle mezhebin itikadi görüşleri ve felsefesi ile ilgili de başvurulabilecek bir eserdir. Bunlarla birlikte yazarın sadece eldeki mevcut eserlerle yetinmeyerek Yemen'i ziyaret etmesi, klasik yazmalara ulaşması ve Zeydî geleneğin günümüzdeki takipçileriyle görüşmesi, eseri Yemen çalışmaları için de bir başvuru kaynağı hâline getirmektedir. Böylece eser, sahadan ve gerçeklikten kopuk teorik bir çalışmayla sınırlı kalmamıştır. Yer yer akademik dilin ağırlaştığı eserin bir doktora çalışması olduğu göz önüne alındığında bunun makul olduğu anlaşılacaktır. Bu yönüyle eser, genel okuyucu kitlesinden ziyade konuya ilgili uzmanlara hitap etmektedir. Ayrıca eserde kaynaklar çok titiz bir

şekilde kullanılmış, önemine binaen ayet, hadis veya klasik kitap ibarelerinin orijinaleri zikredilerek tercümelerine de yer verilmiştir.